

شمه‌ای از تاریخچه خط

و

معرفی خوشنویسان

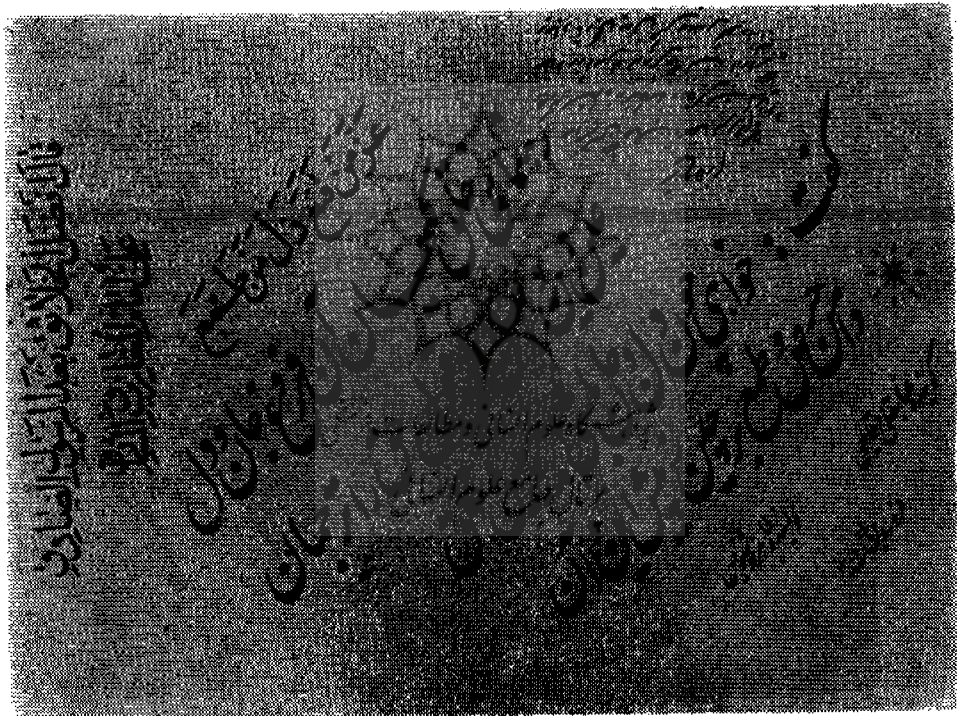
پیش سخن

عید نورز از اعیاد تاریخی ملت ایران است و شهرت جهانی دارد بقول مرحوم کاظم زاده ایرانشهر «در هر روز به شکوه آن بیافزائیم شایسته است» اینجانب در يك چنین روزی در منزل یکی همکاران اداری به تعدادی مرقمات خوشنویسان قدیم برخوردی که بسیار جالب بودند، آن دوست که خود اهل ذوق و هنر بوده و بخطوط خوشنویسان ایران علاقه‌مند میباشد از من خواست که برای آن خطها مرقعی یا باصطلاح امروز «کلکسیون» ترتیب داده تا از تطاول دهر مصون بماند .

من به تنظیم آنها اقدام کردم و لازم آمد که نویسندگان آن خطوط زیبا هم معرفی شوند با طبع نامی از خوشنویسان و نیک خطان تبریز بمیان آمده حتی ضروری بنظر رسیده که از خوشنویسان معاصر نیز ذکر خیری به عمل آید تا زنده هستند از آنان تقدیر و تشویقی شده باشد.

دیدم اشعار قابل توجهی بدست آمده است همچنین در مواقع فرصت اسمهای سایر خوشخطان محلی را نیز باصل افزودم که از آنها قدر دانی به عمل آید خوبست که در حیات هنرمند ستودن و ارج شناختن اورا لازم دانست سپس بخاطر ذکر خیر از آن گروه خوشنویسانیکه آثار پسندیده‌ی آنان در پاره‌ای از منازل و در نزد گردآورنده و نویسنده‌ی این اوراق زرین پیدامی شد بهمان منظومه علاوه نمودم رفته رفته بتدریج بتکمیل آن پرداختم تا آن چکامه‌ی خوشنویسان ساخته و پرداخته گشت.

هرچند نظر استاد حسن خط معاصر جناب آقای میرزا طاهر «طاهر خوشنویس» بتکامل تاریخ بخصوص کاتبین و نگارندگان گزیده که در منظومه یاد برده شده متوجه بود، بویژه موضوع مهم طبقه بندی و اثبات برتری امتیازات استادان خط و تفکیک مراتب خطاطی ایشانرا در حسن نگارش غلاقه مند بودند و این اقدام هم بردوی مقتضیات وقت بدشواری جامه عمل می پوشید.

و از طرف دیگر چون وجود ماشین های تحریر و وسایل و دستگاه های خودکار نوشتن با خاصه نفوذ تغییرات و تحولات عمده در برنامه ی فرهنگی دنیای نوین طرز نگارشات نوینی را ایجاد میکنند و از اصرار و پافشاری تشویق بسبک های متداوله بی نیاز مینماید و باز میدارد بنابراین باندک شرح حال تاریخ حسن خط و شناسانیدن مشاهیر خوشنویسان یعنی مخترعین اصل ساده ی تحریرات و نشانی دادن پیکرها و نگاره های هنرهای زیبای آنها کفایت نمود. ناگفته نماند این نوشته مانع از آن نیست که هنرمندی قدرت قلمی خود را بکار برده همچون رمان زبردست تابلوهای زیبا و دلربای حسن خط مخصوصا خط جلی «درشتتر» بوجود آورد که هنر دهر جا و نزد همه ی هنردوستان با ارزش و هنرمند در همه ی جهان گرامی تر است. بعلاوه اگر متأخرین از جامعه ی حسن خط و املا همچون اساتید نگارش پیشینیان در راه پیدایش رسم خط آسان و بی عیب بودند امروز مند نوشتن غیر از این بود.

چکیده ی بررسیها

از بررسی حالات و تراجم بزرگان خط خوب و نیکنویسان چنین استنباط میشود در شرق بویژه در آسیا علی الخصوص در ممالک اسلامی ریشه خط و ربط از خط کوفی آغاز و پیدایش یافته نخستین شخصیکه یکی از خط های اساسی را ابداع نمود و رسمیت یافت بایسنقر میرزا نبیره ی امیر تیمور گورکانی دژ آگاه میباشد بانی و بر آورنده ی خط کتابه ای نامیده به نوشته ی ثلث است. بایسنقر میرزا قرآنی (۱۱) به قطع بزرگ و درع درازا و نسبت بیهنائی بر روی کاغذی خانبالغ نوشته و در سن ۳۶ سالگی وفات کرده، تاریخ وفاتش در این شعر مصرع چهارم است: سلطان سعید بایسنقر سحرمت گفتا که بگو باهل عالم خیرم. من رفتم و تاریخ وفاتم این است. بادا بجهان دراز عمر پدرم - دوم هنرمند شایسته ایکه خط نسخ «عربی» اختراع کرده و انتشار داد، مرحوم محمد

۱- بایسنقر میرزا قبلا قرآنی در پوست آهو اندازه عرض يك قوطی کبریت نوشته که برای بازو بند خوب است، من این قرآن شگفت انگیز را دیده ام که در یک موزه خصوصی است جلد تذهیب اعجاب انگیز دارد، باذنه بین خیلی درشت بر حمت میشود خواند حالا چگونه آنرا نوشته جز به اعجاز خود قرآن به چیز دیگر نمیتوان حمل کرد، روی این اصل علمای مخالف به بنویسنده حمله کردند و ایراد گرفتند که «قرآن را تصفیر کرده و از اهمیت انداخته است» و لذا او ناگزیر شد، قرآن مخصوص و معروفی را بنویسد که در واقع طولش دو متر می شود، من يك صفحه از آن را نیز دیده ام که آن نیز معجزه است

در مورد این دو قرآن به نشریه کتابخانه سلطنتی باید مراجعه شود که دارنده آن دو قرآن

این مقله بود و پسرانش محمد و علی در تکمیل هنر پدر هنرمندشان اقدامات هنرمندانه‌ای بجای آوردند. زحمت و هنر بدوی ایشان را بتدریج استاد های هنر و درامثال یا قوت، ملا عبدالباقی تبریزی مرحوم میرزا احمد نیریزی باین شکل زیبا آراستند معلوم نیست این یک شعر در مدح کدامین خطاط زبردست است:

خط چنانکه اگر این مقله زنده شود تراشه قلمش را به مقله بردارد

این مقله پس از بریده شدن دست پر هنر و زبان گویا در زندان به سن نود و نه سالگی، بسال سیصد و بیست و هفت هجری قمری در بغداد با جو رو بی داد ستمگران بی وجدان وفات نموده، جنب قبر احمد حنبل مدفون شده است.

سوم: بزرگواریکه یکی از بزرگ مردان خط بوده و محبوبترین و مشکلترین نقش نگارین نگارش را ابتداء و ایجاد نموده مرحوم و مبرور ملاحسین تبریزیست (استاد میر مرحوم) و نیز استاد خواجه میر علی تبریزیست: این دو ذات فرخجسته از دو خط نسخ و تعلیق خط زیبای نستعلیق را بوجود آورده اند.

دقت رفته خطاطان بر ازنده یزیدائی و بر ازندگی او افزوده اند و در کمال حسن آن که کمال و جمال نگارنده بود بزرگترین عامل مؤثر شادوان استاد کل میر عماد قزوینی است «عماد الملک» خط زیبا و شیوای میر مرحوم را پس از یک دوره مشق و تعلیمات استاد بزرگوار و با عاطفه اش ملاحسین تبریزی بوسیله است.

ملاعلیرضای تبریزی عباسی نیز باقرزند دلیندش ملا بدیع الزمان تبریزی از بزرگان خط بوده اند.

ملاعلیرضای تبریزی خطاط شهیر غیر از استاد نقاشی رضای عباسی کاشانی است. چهارم: خطاط نامی و شگفت نویسی که شگفت ترین و دلکش ترین سبک و شیوه ایرا در نگارش بدست آورده هنرور مبتکر در دوش عبدالمجید طالقانی است. این نویسنده و نگارنده ی نامور اصول بکر رسم خط دلر باینده ی شکسته را بمیان آورد و در این شیوه ی شیوا و دلنشین پیاپای پیشرفت نمود که خوشتر از آن نمایش خوش آیند تر در نگارش نیست.

پنجم: از متأخرین که در خوبی و تکامل شیوه ی حسن خط «نستعلیق» سبک برجسته و نوینی در عین حال مستقیم و پسندیده ابراز نمود مرحوم و مغفور آقا سید حسین خوشنویس باشی قمی بود در اثر اقامت ممتد در تبریز با آقا سید حسین ترک شهرت یافته.

حکومتیان وقت برای تعلیم دادن حسن خط، با طفلان شان او را بتبریز دعوت نموده بودند در تبریز کوی شمشکلان ناحیه ۳ می نشست در حدود هزار و دوست و نود و هفت هجری قمری برحمت ایزدی پیوسته است.

مرحوم خوشنویسبایشی شاگردان زیادی از اعیانزاده‌ها داشته ، مرحوم مظفرالدینشاه نیز در دوران جوانی جزو متعلمین خط‌آموزی آن مرحوم بوده و اجازه داشته شاهزاده را در صورت تسامح در تحصیل مشق خط تنبیه نماید و روی همین اجازت سیلی‌ی درجه‌ی دومی بچهره‌ی لطیف مظفرالدین میرزاده است .

ششم : ازنات‌خرین ذات توانا ودانائیکه درعالم خط وربط، اصلاح و ابداع بدیع و فوق‌العاده نموده مرحوم ومشکور امیر نظام حسنعلیخان گروسی حاکم مدبر ومقتدر وقت در تبریز را باید به‌قلم آورد .

ازیکطرف شیوه‌ی مخصوص بخود تحریر (ریز) را ایجاد و رسمیت دادو ازسوی دیگر، اصول مطبوع ساده نویسی رامرسوم ومعمول گردانید (ساده نویسی سهل وممتنع) بدین اقدام ادبی بزرگه تیپ‌منشیان وفضلاى املاوانشا را ازدشواری وفشار طاقت فرسای تصنعات ادبی رهائی بخشید ، درقسمت دوم برانندگی وهنرنمایی شایانی کرده است .

اصلاحات ابتکاری این نابغه‌ی سیاست وکتابت‌فراوش کردنی نیست درزمینه‌ی تشویق وحسن پرورش وآموزش آن والی ادیب و خوش نگار ادیبان و خوشنویسان بنای عرض اندام نمودند .

مشآت امیر نظام حاوی نوشته‌های شیوا ونامه‌های دلنواز دارای نکات و رموزات سیاسی نیز بزرگترین سند ادبی بمقام شامخ فضل وادب وفراست ایشانست .

نقل است درمجالس خصوصی بااکابر علماوتجارواردین درمعالم وآداب رفیعه مذاکرات وتبادل افکار دانشی وفضلی می نمود .

ملایوسف نامی باعلامه بیس بزرگه وریش پهن بخدمتمش میرسد . امیر نظام دوزانو مؤدب می نشیند ومی پرسد : اسم شریف آقاچیہ ؟ جواب میدهد «مولااوسوف» که ترکی شده ملایوسف است . امیر نظام فوراً پاهایش را دراز می کند و می گوید «میخواستی زودتر بگوئی راحت شدم !»

نقل است از مرحوم حاجی میرزا جواد مجتهد منتفذ وقت مفهوم آیه : بالنخس الجوارالکنس را پرسیدند احتیاج مراجعه به تفسیر افتاده . ودریک مجلس خصوصی هم در باره‌ی زخرأ توضیح خواسته گویا ارباب عمایم ذخرأ میدانستند به فرهنگ مرور نموده اند نظر امیر نظام صائب آمده .

هنگامی مرحوم حاجی میرزا جواد مجتهد را بتهران احضار اجباری نموده اند در اثر فشار ممانعت عمومی بازاریان و سایرین، بحکومت وقت بمیر نظام کتبا جریانرا اطلاع داده ونظریه خواسته امیر درپاسخ شعر مشهور سعدیرا نوشته وفرستاده : پندسعدی بگوش جان بشنو - ره چینن است مرد باش وبرو . باحترام وپاس وسپاس اینکه مرحوم ملامحمد باقر پدر حاجی

میرزا محمدحسین مکتبدار معلم او بوده فرزند استادش را مورد نوازش قرار داده.
 مرحوم هلامحمد باقر موقع بازگشت از نجف در بیجار گروس با پدر امیر نظام طرح
 آشنائی انداخته و برای تعلیمات به حسنعلی خان مدتی در گروس اقامت نموده امیر نظام محض
 ورود به تبریز فرزند او را (میرزا محمدحسین را) دیدن نموده و آن مرحوم هم در مکتبخانه کنونی
 در بازار شیشه گر خانه‌ی مشهور که آنوقت مردمان خیر خواه جایگاه درس ساخته بودند سر
 گرم معلمی بود. بی نهایت طرف توجه امیر قدرشناس واقع شد ماهیانه دو تومان (۲۰ ریال)
 مستمری معین کرد و ابلاغ پرداخت را نیز صادر فرمود و مکتبخانه داهم تعمیرات عمده به عمل
 آوردند و یک تیر نیمقدی از چوپ صنعتی پر ارزش از درخت آبنوس اعطا کرد و همان ستون
 تاریخی را پس از شهریور بیست و شوم که (یک جنایت و وحشیگری از دشمنان دودار شرف بوجود
 آمد.) موقع تعمیرات مساجد آن مکتبخانه را که در اولین بناگذاری مردمان خیر خواه
 برای تدریس فرزندان کوچک خود ساخته بودند، متعصین مسجد حساب نموده و هنگام تعمیر
 و تهیه و طرح ریزی محراب ستون یادگاری پر ارزش را از میانه دو نیمه ساخته زیر سرتیرهای
 آهنی نهادند بدبختانه من دیر خیر دار شدم و رثه‌ی معصوم آن جایگاه مکتبی مجبوراً بمسجد
 سازان سراسر تعصب و خودخواهی تسلیم شدند.

مقصود این است شادروان امیر نظام نسبت بادییات علاقه دار و اهلس بودند و چاپ و پخش
 کتاب کلیله و دمنه، آن هم بخط زیبای مرحوم میرزا باقر فخر الکتاب، یکی از مفاخر
 ادبی آن مرد بزرگست.

مرحوم امیر نظام موقع آزمایش خط حاجی میرزا محمدحسین که میخواست در پیش
 چشم امیر بنویسد همین که با اجازه در گوشه اتاق نشست و زانوی راست خود را بلند نموده و
 آماده بنوشتن گشت بناگاه امیر نظام فرمودند، نشد! میرزا محمدحسین به عصیانیت برخاست
 و رفت و دیگر روی زانو خط ننوشت و امیر نیز به عریضه‌هایی که با خط میرزا محمدحسین میرسید
 توجه بخصوصی داشتند گویا توصیه‌ی ضمنی به عمل آمده بود که عریضه‌ها بخط شادروان میرزا
 محمدحسین باشد و شنیده شده که گلستانی بامر امیر نوشته وقتی که خواسته بنظر امیر برساند،
 در اتاق انتظار بسیار معطل شده بدان سبب با اوقات تلخی برگشته و بمنزلش رفته حتماً
 بعداً بساحب امر رسانده‌اند و الاجز و آثار مطبوع آن مرد خدائی که اکثر محفوظ مانده بنظر
 میرسید. این مجموعه که قبلاً قسمت عمده اش چامه یعنی شمر بود و چندان طرفداری پیدا ننمود
 لذا بدین شکل ساده‌ی شری و با اصلاحات و اضافات سودمند نگارش یافت: تاجه قبول افتد و
 چه در نظر آید. هست امیدم که بهترین اثر آید.

(ادامه دارد)